

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Gulchexra Sharipboyevna
Fayzullayeva

*Samarqand viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o'rgatish milliy markazi,
Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari
kafedrasi mudiri, dotsent (PhD)*

P5BL VOSITASIDA O'QITUVCHILARDA KOGNITIV JARAYONLARNI FAOLLASHTIRISHNING ILMIY-METODIK TALQINI

Annotatsiya. Hozirda o'quv amaliyotiga kirib kelayotgan bilishga asoslangan xorijiy ilg'or tajribalar ta'lim ishtirokchilarida kognitiv jarayonlarni faollashtirishga, ta'lim samaradorligini ta'minlashga, uning bosqichma-bosqich integratsiyalashuviga xizmat qilishi bilan alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada P5BL zamonaviy yondashuvining o'ziga xosliklari hamda mazmun-mohiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: jarayon, kognitivlik, algoritm, muammo, loyiha, shaxs, jarayon, natija, tuzilma, mazmun.

Borliqni o'rganish, anglash, kognitiv jarayonlarni faollashtirish o'zaro uyg'unlikda namoyon bo'lgani kabi keyingi tadqiqotlar tahlili zamonaviy fan tarmoqlarining o'zaro aloqadorligi mumkin qadar oshib borayotganligini hamda olib borilayotgan ilmiy izlanishlar borgan sari turli fanlarning birikish nuqtalarida kuzatilayotganligini ko'rsatmoqda. Fan taraqqiyotining ma'lum davrlarida uning tabaqalanishiga ustuvorlik berilgan bo'lsa, XIX asrning o'rtalaridan ularning uyg'unlashuviga e'tibor kuchaydi. Lekin fanlararo alohida ilmiy-ijtimoiy hodisa sifatida kognitiv nuqtayi nazardan maqsadli o'rganilishi o'tgan asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi.

Demak, kognitiv o'qitish ta'limning anglanganlik va faollik tamoyillariga tayanadi hamda o'quvchilarning fikrlash qobiliyati, intellektini rivojlantirishdan tashkil topadi. O'qitishning kognitiv metodlari amaliy yo'nalgan turli xil psixologik konsepsiyalarga asoslanadi va "bilimlarga nisbatan jarayon tadbirlari hamda strategiyalarning ahamiyatini orttirish"dek umumiy alomatga ega bo'lib, kognitiv

jarayonlarni faollashtirishga muhim e'tibor qaratiladi. Ta'lim sifatiga erishish uchun ijobiy samaraga egaligi tan olingan, jarayonni to'liq qamrab olishga mo'ljallangan ana shunday yondashuvlardan biri – P5BL texnologiyasidir.

P5BL yondashuvi – uzoq davom etadigan, avvalo, o'qituvchini uzluksiz rivojlantirish, uning g'oyalari amaliy faoliyatga tezkor singdirish hamda natijadorligiga erishish bo'yicha mavjud muammoni aniqlash va aniqlangan muammo doirasida uning yechimiga olib boruvchi loyiha yaratish, uni qadam-baqadam amalga oshirishda turli chora-tadbirlarni, metod hamda texnologiyalarni qo'llashni o'zida qamrab olgan quyidagi 5 ta bosqichdan iborat o'quv modelini aks ettiradi. Bularning quyidagicha izohlariga to'xtalish mumkin:

Muammoga asoslangan o'qitish (Problem-Based Learning) – bu muammoni hal qilishni tushunish uchun ish jarayonining natijasidir. Muammo o'quv jarayonining birinchi elementi. PBL jarayonining diqqat markazida muammoni hal qilish emas, balki belgilangan yechimlarning mavjudligi va u boshqa ko'nikmalar, xususiyatlarni rivojlantirishdagi ahamiyatligi bo'ladi. U ssenariy doirasida aniqlangan muammolardan bilim va tushunchani oshirish uchun foydalanadigan jarayon. Yondashuv nafaqat yangi bilim, ko'nikma va malakalar(BKM)ni shakllantirishga, balki ularni metabilimlar bilan birlashtirishga yordam beradi.

Loyihaga asoslangan o'qitish (Project-Based Learning) eng muhim ta'lim modellaridan biri bo'lib, jarayon ishtirokchisining BKMni rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi, kichik doiralardan tortib, tashkilotlar darajasidagi hamkorlik va hamjamiyat hissini yaratadi. Shuningdek, ta'lim oluvchi maqsadlarni belgilashni o'rganish; mustaqillik va intizom, muzokaralar olib borish hamda kuzatish uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish; chuqurroq bilim olishni davom ettirish, yangi g'oyalarni rivojlantirish va ko'p tarmoqli aloqalarni mustahkamlash; epchillik va pedagogik mahorat kabi zaruriy sifatlarga ega bo'ladi.

Shaxsga asoslangan o'qitish (People-Based Learning) – P5BL jamoaviy ish natijasida maqsadga erishilishi ko'zlangan yondashuvdir. Markazda shaxs va uning individual-psixologik xususiyatlarini inobatga olish muhim bo'lgan ushbu texnologiyada o'z qobiliyatini boshqarish, fanni takomillashtirishda ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqarish, o'zgarishlarni his qilish, kasblararo ko'maklashuv, jamoaviy ishda hamkorlik, bilimlar almashinuvi, xizmat ko'rsatishni o'rganish kabilar nazarda tutiladi.

Jarayonga asoslangan o'qitish yoki ta'lim – Process-Based Learning. Tadqiqotchilar o'quv faoliyati davomida ushbu yondashuvni qo'llash belgilangan maqsad hamda vazifalarni bajarishda, muammo yechimiga borishda amalga oshiriladigan chora-tadbirlarning uzluksizligini ta'minlovchi strategiya ekanligini ta'kidlashadi. Shu bilan birga ilmiy jarayon ko'nikmalarini qo'llash va o'lchash, fanni soddalashtirish orqali egallashni, mazmunlilikni oshiradi, doimiy mas'uliyatni his qilish, kuzatish, tasniflash, tahlil qilish, bashorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Natijaga asoslangan o'qitish – Product-Based Learning. Qo'shimcha bilimlarni shakllantirishga qaratilgan bunday yondashuvda muammoning aniqligi va jamoaning hamkorlikdagi harakati muhim rol o'ynaydi. Ganefrining ta'kidlashicha, mahsulot(natija)ga asoslangan ta'lim – bu o'quvchini o'qituvchi tomonidan o'quv

jarayoniga faol jalb etish uchun muayyan qiymatdagi mahsulot ishlab chiqarish kompetensiyasiga yo'naltirish natijasida amalga oshiriladigan tartib yoki qadamlar sifatida aniqlanadi. Demak, yondashuvda yechilayotgan muammo doirasida jamoaviy ishni tashkil etish nimani kashf qilishi mumkinligi, yetib boradigan manzil yoki egallangan kompetentlik uning mahsuloti sifatida anglashiladi.

P5BL modeli ta'lim muassasasi, amaliyotchilar va turli fanlardan talabalarni birlashtirish, jamoaviy muhitni yaratish madaniyatini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, ishtirokchilarning har biri loyihani amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Olimlarning fikricha, P5BL modeli bilan "talaba" jamoasi va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida o'quv jarayonini rivojlantirish hamda kognitiv jarayonlarni namoyon qilish osonlashadi. Loyihaga yo'naltirilgan ko'p tarmoqli aloqadorlik paydo bo'ladi va nafaqat bir jamoa, balki bir nechta jamoa o'rtasida hamkorlik muhiti oqibatida nazariyachilar amaliyotchilar jamoasiga aylanadi, ya'niki o'rganilayotgan va ko'zlangan har bir muammoning samaradorligiga ishlashga o'tiladi. Xalq ta'limi tizimida o'qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning P5BL yondashuvini faollashtirish ko'pgina muammolarga yechim topilishiga zamin yaratadi.

Xulosa sifatida quyidagilarni ta'kidlamoqchimiz:

- P5BL o'quv modeli kompleks yondashuv bo'lib, o'z ichida turli metod va texnologiyalarni birlashtiradi;
- yondashuvning muvaffaqiyati – boshqaruvchi mahorati, tanlangan muammo va loyihani amalga oshirishdagi tartib bilan uzluksiz qo'yib boriladigan qat'iyatli qadamlarga bog'liq;
- P5BL yondashuvini nafaqat o'qituvchini o'z-o'zini rivojlantirish amaliyotida qo'llash, balki ta'lim tizimida joriy etish natijadorlikni kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ибрагимов А. А. ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ БИЛИМЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МУАММОГА АСОСЛАНГАН ЎҚИТИШ ЁНДАШУВИНИНГ ИМКОНИАТЛАРИ: Ибрагимов Аъламжон Амриллоевич, Самарқанд вилояти халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази доценти //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – №. 2. – С. 120-125.

2. Amrilloevich I. A. Problem-Based Learning: Content, Essence, Possibilities //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – Т. 6. – №. 10. – С. 2367-2377.

3. Elektron resurs: <https://www.ualberta.ca/rehabilitation/media-library/faculty-site/research/bsa/person-and-practice-based-learning-1411120.pdf>.

4. Aksela, M. & Haatainen, O. (2019). Project-Based Learning (PBL) in practice: Ac teachers' views of its' advantages and challenges. <https://www.researchgate.net/publication/333868087>.

5. Fruchter, R. (1998). Roles of Computing in P5BL: Problem-, Project-, product-, process-, and People-based Learning, Artificial Intelligence for Engineering-Design, Analysis and Manufacturing, Cambridge University Press. 65- 67.

6. Ganefri, G. (2013). The Development of Production-Based Learning Approach to Entrepreneurial Spirit for Engineering Students. *Journal Asian Social Science*; Vol. 9, No. 12; 2013. ISSN 1911-2017 E-ISSN 1911-2025.

7. Samuel, K.; Libata, I. & Sabitu, A. (2018). Efficacy of Process-Based Instruction, In Enhancing Secondary School Students' Academic Performance and Science Skills Acquisition, In Identification of Cations, In Faskari, Katsina State-Nigeria. *Issues and Ideas in Education*, 6(1), 87–97.